

Тенденції розвитку методичної системи фізичного виховання студентів в освітній практиці у ХХ столітті

Грибан Г.П.

Житомирський національний агроекологічний університет

Анотації:

Розглянуто суспільно-історичний досвід розвитку та становлення методичної системи фізичного виховання студентів в Україні. Передбачалося, що створення нової методичної системи фізичного виховання студентів, вимагає дослідити генезу, з'ясувати теретико-методологічні основи, тенденції та перспективи її розвитку, розкрити складові компоненти: мету, завдання, методи, засоби та форми. Дослідження виконані на основі узагальнення методологічної, психолого-педагогічної та навчально-методичної літератури, архівних матеріалів, новаторського та узагальненого власного багаторічного викладацького досвіду. Встановлено, що методична система фізичного виховання студентів може забезпечити підготовку майбутніх фахівців до ефективної життєздатності та професійної діяльності. Перехід від однієї моделі методичної системи фізичного виховання до іншої здійснювався шляхом взаємопроникнення, взаємодії, продуктивного діалогу традиційних і інноваційних елементів в методичній підготовці студентів, що забезпечувало еволюційний шлях розвитку фізичного виховання у ВНЗ.

Грибан Г.П. Тенденции развития методической системы физического воспитания студентов в просветительной практике в ХХ столетии. Рассмотрено общественно-исторический опыт развития и становления методической системы физического воспитания студентов в Украине. Предусматривалось, что создание новой методической системы физического воспитания студентов, требует исследовать генезис, уточнить теоретико-методологические основы, тенденции и перспективы ее развития, раскрыть составные компоненты: цель, задания, методы, средства и формы. Исследования выполнены на основе обобщения методологической, психолого-педагогической и учебно-методической литературы, архивных материалов, новаторского и обобщенного собственного преподавательского опыта. Установлено, что методическая система физического воспитания студентов может обеспечить подготовку будущих специалистов к эффективной жизнеспособности и профессиональной деятельности. Переход от одной модели методической системы физического воспитания к другой происходит путем взаимопроникновения, взаимодействия, продуктивного диалога традиционных и инновационных элементов в методической подготовке студентов, что обеспечивает эволюционный путь развития физического воспитания в ВУЗ.

Gryban G.P. The tendencies of methodical system of students' physical education in educational practice of XX century. The paper considers socio-historical experience of methodical system of student's physical education development and establishment in Ukraine. It has been prognosticated that creation of new methodical system of students physical education demands to investigate origin, theoretical and practical basis, tendencies and perspectives of its development; to explore component like: aim, tasks, methods, forms and means. The investigations have been conducted at the fars of methodological, psychological, pedagogical and methodical literature substantiation, archive materials, innovative and own year-old teaching experience. It has been established, that methodical system of students physical education can supply the training of future specialist to efficient life vital and professional activity. Transition from one model of methodical system of physical education to another is conducted by means of cooperation, productive dialogue of traditional and innovative elements in methodical training of students that supplied evolutionary way of physical education development in higher educational institutions.

Ключові слова:

система, методична, фізичне виховання, студент.

система, методическая, физическое воспитание, студент.

system, methodical, physical education, student.

Вступ.

Система фізичного виховання в Україні, історія якої започаткована десятки століть тому, продемонструвала свою життєздатність і спроможність до постійного оновлення і змін, до сприяння перетворення і прогресу у суспільстві. Темпи перетворень і розвитку у сфері фізичного виховання привели до зміни людини та її соціальних інститутів. Розвиток системи фізичного виховання у ВНЗ визначається потребами суспільства та окремих його членів і обумовлюється рівнем розвитку матеріального виробництва, соціальними уявленнями про мету, завдання, засоби, зміст і методи, які мають бути складовими певної методичної системи.

Для того, щоб зрозуміти суть створення нової методичної системи фізичного виховання студентів, розкрити її складові компоненти необхідно дослідити генезу, з'ясувати теретико-методологічні основи, тенденції та перспективи її розвитку і становлення. Провідна ідея та основні положення дослідження спрямовані на вивчення того, що методична система фізичного виховання студентів як синтез теоретико-методологічних положень, методичних і практичних комплексів, методів, прийомів і засобів здатна забезпечити готовність майбутніх фахівців до ефективної життєдіяльності не тільки в умовах

навчального середовища, а й в процесі майбутньої професійної діяльності.

Робота виконана за планом НДР Житомирського національного агроекологічного університету.

Мета, завдання роботи, матеріал і методи.

Метою дослідження є вивчення та аналіз тенденцій розвитку методичної системи фізичного виховання в Україні в ХХ столітті.

Завдання дослідження полягали у розкритті й обґрунтуванні історичного досвіду розвитку системи фізичного виховання студентів вищих навчальних закладів.

Методи дослідження. Для вирішення поставленої мети використовувався метод концептуально-порівняльного аналізу, за допомогою якого зіставлялися наявні теоретичні підходи до вирішення питань розвитку системи фізичного виховання у ВНЗ, на основі узагальнення філософсько-методологічної, психолого-педагогічної та навчально-методичної літератури, архівних матеріалів, новаторського та узагальненого власного багаторічного викладацького досвіду проведений аналіз розвитку методичного забезпечення навчального процесу з фізичного виховання у ВНЗ.

Результати дослідження.

Перші ознаки формування сучасної методичної системи фізичного виховання студентів ВНЗ України спостерігаються уже в середині 20-х – на початку 30-х

років ХХ століття. Постановою Оргбюро ЦК РКП(б) від 13 липня 1925 року починає створюватися радянська система фізичного виховання, яка розглядала фізичну культуру, як засіб оздоровлення, культурної, професійної і військової підготовки та як метод комуністичного виховання. Прийняті програми того періоду відрізнялися одна від одної за змістом, структурою та завданнями, але всі вони були спрямовані на оздоровчу діяльність, заперечували позитивну роль спорту.

У 1928 році в Україні вперше починає активно окреслюватися медико-біологічний напрямок розвитку теорії фізичного виховання. Виходить друком праця харківської вченої О. Недригайлової “Телосложение и спорт”. У 1930 році за участю провідних фахівців Українського науково-дослідного інституту фізичної культури В. Бляха, Н. Касандрова, О. Недригайлової виходять “Матеріали по изучению влияния физкультуры на организм человека”, колективна праця за редакцією В. Бляха “Показания и противопоказания при занятиях физкультурой” (1930 р.), дослідження Н. Касандрова “Влияние ходьбы и бега на организм человека” (1931 р.), видання Д. Шабалова “Сердце и спорт” (1931 р.). Українським науково-дослідним інститутом фізичної культури було започатковано також напрямок теорії, пов’язаний із гігієною фізичних вправ. Зокрема з’являються оригінальні дослідження – “Гігієна фізкультурника” (В. Блях, 1931 р.), “Фізіологія і гігієна фізичних вправ” (В. Блях, М. Тесленко, 1935 р.) та інші [4].

В ці роки з’являються фундаментальні праці з теоретичних основ фізичного виховання та спортивного тренування (Г. Госке “Тренировка к соревнованиям”, Харків, 1929 р.; Д. Крадман “Женщина в спорте”, Харків, 1931 р.). Медико-біологічні дослідження дозволили інтегрувати знання з кількох галузей, з’являються перші монографії та посібники з проблем лікувальної фізкультури: праця Т. Нікітіна “Физическая культура как средство лечения туберкулеза на дому” (Харків, 1928 р.), довідник для практичного лікаря за редакцією К. Варрингена “Что должен знать врач о физкультуре?” (Харків, 1929 р.), посібник для лікарів та студентів В.А. Бляха “Лікарський контроль у фізкультурі” (Київ, 1935 р.). Близько шести відсотків книжок, видрукуваних на Наддніпрянщині, належали до перекладних видань. Переклади здійснювалися в основному з німецької, англійської, хорватської, білоруської мов, всі вони з’явилися в період з 1928 до 1930 років [4].

Уже в середині 30-х років в Україні було нагромаджено достатню джерельну базу літератури з фізичного виховання та спорту, різноманітну за формою, змістом, типом та призначенням. Наявність певного наукового доробку сприяла подальшому формуванню методичної системи фізичного виховання, яка вже мала на той час свою мету, завдання, зміст і форми.

Розвитку та формуванню вітчизняної методичної системи фізичного виховання в Східній Україні сприяли: В. Бедункевич, В. Блях, І. Прокопенко, В. Костюк, М. Аграновський, Є. Черняк, С. Павлов, Л. Ордін, М. Голобородько. За редакцією і авторством Володимира Бляха видано близько десяти від-

сотків усіх книг, випущених в Україні в 20–30-і роки [4]. В Східній Україні в 20–39-і роки ХХ століття були вже створені наукові основи фізичного виховання та теоретико-методичні засади українського фізкультурно-спортивного руху, що залишило значну спадщину для формування сучасної методичної системи фізичного виховання.

Одним із центральних чинників формування методичної системи фізичного виховання у ВНЗ на всіх етапах її розвитку було програмне забезпечення навчального процесу. Перша навчальна програма з фізичного виховання була розроблена у 1930–1931 навчальному році із запровадженням Наркомосвіти фізкультури в технікумах та ВНЗ. Програма була побудована на базі комплексу ГПО і передбачала заняття на перших 3-х курсах загальним обсягом 135 навчальних годин (2–3 години в декаду). Фізичне виховання стало обов’язковим предметом для всіх студентів. З метою покращання навчального процесу при ВНЗ були створені кафедри фізвиховання. Студенти стали займатися лижним і стрільковим спортом, боксом, гімнастикою, баскетболом і волейболом. Колишні гуртки реорганізуються в колективи фізичної культури.

В той час всі намагання партійних і радянських органів, профспілок, комсомолу, органів освіти, спортивних організацій, всіх колективів фізкультури були спрямовані на те, щоб комплекс ГПО став програмно-нормативною основою всієї системи фізичного виховання і спорту [1, 8]. В навчальних закладах та всіх колективах фізкультури вся робота з фізичного виховання мала політичну і військову спрямованість [2, 6]. В кінцевому рахунку саме зміст і направленість комплексу ГПО на багато десятиліть (практично до розвалу Радянського Союзу) визначили зміст радянської системи фізичного виховання, проблематику науково-дослідної роботи, підготовку спеціалістів, розвиток організаційних форм, систем оцінки і контролю, що односторонньо розвивало методичну систему фізичного виховання, тримало її в певних рамках [3, 10].

Подальше вдосконалення мети і змісту фізичного виховання студентів було конкретизовано в “Типовій програмі і матеріалах з фізичної культури для вищих навчальних закладів, технікумів і робітфаків” [9]. Ця програма відіграла позитивну роль у розвитку фізичного виховання у вказаних закладах, а також стала основою для підготовки наступних програм з фізичного виховання, що сприяло формуванню методичної системи та вивчення шляхів її впровадження в навчальний процес.

В 1932 році була розроблена “Інтегральна програма фізкультури для вишів”, яка вирізнялася “військовістю”. Уперше в програмі виділяється теоретичний розділ з чітким описом лекцій, які потрібно вчитати студентам. Лекції носили політичний характер, але давалися також відомості з історії фізичної культури, лікарського контролю та самоконтролю, фізіологічних основ фізичних вправ, фізичної культури на виробництві та першої медичної допомоги, що в свою чергу, активізувало керівництво кафедр до пошуку, розробки і підготовки методичних матеріалів для читання лекцій.

Практичний розділ складався з загально-підготовчих і прикладних вправ, військово-прикладного комплексу. Перелік в програмі конкретних засобів фізичного виховання і вимоги до їх впровадження у навчальний процес також сприяли розвитку методичної системи фізичного виховання.

Нові труднощі і особливості формування методичної системи фізичного виховання студентів з'явилися із-за пропозиції Президії Всесоюзного комітету з вищої технічної освіти при ЦВК СРСР в 1933 році включити фізичну культуру по 2 години на тиждень понад сіткою годин, при цьому не менше 200 годин для ВНЗ з 4-х річним та 250 годин – з 5-річним терміном навчання. У тому ж році Наркомважпром затвердив програму для вищих технічних навчальних закладів, за якої фізичне виховання вводилось на 4-х курсах в обсязі 378 годин. Такі нововведення зобов'язали кафедри фізичного виховання технічних та інших ВНЗ шукати специфічні підходи до формування методичної системи, пов'язаної з особливостями підготовки спеціалістів. Історичний досвід показує, що не було створено в жодній системі вузівської підготовки фахівців особливої методичної системи фізичного виховання студентів.

Велика увага приділялась фізичному і військовому вихованню введеним з 1 січня 1940 року нового комплексу ГПО. У "Положенні про комплекс ГПО" було записано, що він є програмною і нормативною основою радянської системи фізичного виховання. Фактично комплекс ГПО на всі наступні роки підпорядкував під себе програми з фізичного виховання студентів, організація роботи з фізичного виховання стала одним із важливих показників роботи шкіл, професійних і вищих навчальних закладів [5, 10]. Таким чином, система фізичного виховання студентської молоді здобула відвертий мілітаристський характер, який вже не можна було схвати за загальними формулюваннями мети і завдань фізичного виховання [7].

До початку другої світової війни в Радянській Україні, як в цілому і в Радянському Союзі, йшли складні процеси формування цінностей фізичного виховання. Можна виділити кілька протиріч виховання засобами фізичних вправ і спорту: воєнізована спрямованість, обов'язкова участь широких верств населення, виконання нормативів, похідних від вимог військової підготовки, ігнорування спортивного руху протягом 20–30 років, відрив від світових тенденцій розвитку спорту та гуманістичного впливу спорту на особистість.

Значної шкоди українській освіті та розвитку її науково-методичних основ заподіяли німецькі окупанти, які знищили і зруйнували понад 10 тис. шкільних приміщень. Про існування середніх та ВНЗ на окупованій території не йшлося, відповідно розвиток науково-методичних засад залишався позаувагою науковців, які в більшості пішли на фронт.

Після Великої Вітчизняної війни заняття з фізичного виховання у ВНЗ проводились тільки на перших 2-х курсах по 2 години на тиждень. В цей період відбувається процес інтеграції у світовий спорт. Блискучі

спортивні досягнення видатних спортсменів призвели до того, що держава використала спорт як інструмент комуністичної ідеології.

Негативний вплив на формування методичної системи фізичного виховання студентів було заподіяно постановою ЦК КП(б)У від 6 квітня 1949 року про розвиток фізичної культури, де було передбачено завоювати в найближчі роки світову першість з основних видів спорту. Це призвело до того, що кафедрам фізичного виховання приходилося виконувати обов'язки спортивних клубів, займатися підготовкою висококваліфікованих спортсменів, а фізичне виховання студентської молоді залишалось поза увагою кафедр.

У 1951 році Міністерство вищої освіти СРСР вводить в дію навчальну програму з фізичного виховання студентів ВНЗ, а з 1955 року рекомендує організувати спортивні відділення з видів спорту, що призвело до створення науково-методичних засад побудови системи вузівського фізичного виховання на основі спортивної спеціалізації.

До початку 60-х років повністю сформувалась система соціалістичної організації фізичної культури та спорту. Не піддавався сумніву утворений принцип партійного керівництва розвитком фізичної культури, як єдиної із сторін життя соціалістичного суспільства. Використовуючи великі матеріальні ресурси для підготовки спортсменів, на кафедрах досить часто не вистачало найпростішого обладнання і інвентаря для проведення навчальних занять з фізичного виховання, слабко розвивалось науково-методичне забезпечення навчального процесу з фізичного виховання. Видання навчально-методичної літератури досить серйозно підлягало ідеологічній перевірці, ВНЗ не мали змоги видавати найпростіші методичні рекомендації, що негативно впливало на формування методичної системи. Цей період розвитку методичної системи фізичного виховання можна окреслити як застійний.

Протягом останньої чвертини ХХ століття понад 100 книг радянських фахівців з теорії і методики підготовки в спорті були видані в різних країнах світу, в тому числі і в країнах з добре розвинутою системою спортивного тренування і спортивною наукою (США, Німеччина, Японія, Китай, Канада, Іспанія, Італія, Франція та ін.). І одночасно зарубіжними видавництвами були повністю проігноровані багаточисельні науково-методичні праці з теорії і методики фізичного виховання, оздоровчої фізичної культури, лікувальної фізичної культури, спортивно-масової і фізкультурно-оздоровчої роботи серед різних верств населення тощо, що були видані в СРСР. Жодна з книг, що стосується фізичного виховання студентів не була опублікована за кордоном, про що свідчить їх односторонній виклад матеріалу, відсталість від кращих європейських і світових видань. Відповідно цей факт показує, що методична система фізичного виховання студентів не відповідала вимогам того часу. Що стосується системи фізичного виховання у середній і вищій школі, то вона, в обов'язковій своїй частині була далека від запитів і інтересів учнівської і студентської молоді.

Подальшим позитивним кроком у формуванні методичної системи фізичного виховання був Наказ Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР № 525 від 15 травня 1978 року про затвердження Інструкції по організації і змісту роботи кафедр фізичного виховання вищих навчальних закладів. Дана інструкція протягом багатьох років відіграла позитивну роль в організації роботи кафедр фізичного виховання.

Наказом № 636 від 12 вересня 1986 р. та інструктивним листом Міністерства вищої освіти СРСР від 12 вересня 1986 року було введено комплексну програму для вищих навчальних закладів "Фізичне виховання". Перше завдання програми носило декларативний характер і було заполітизовано. Ефективність фізичного виховання після прийняття і цієї програми не покращилася, лише стихійно почали з'являтися нові технології фізичного виховання, які не могли бути впровадженими у навчальний процес із-за відсутності матеріальної бази ВНЗ.

Спасаяючи кризову ситуацію, яка стрімко назривала у фізичному вихованні, Державний комітет СРСР з народної освіти в 1990 році ввів загальносоюзну базисну навчальну програму для ВНЗ "Фізична культура" (наказ № 555 від 7.08.90 р.). Вона була більш демократичною і передбачала введення до навчальних планів ВНЗ з усіх спеціальностей занять з фізичного виховання в обсязі не менш 4-х годин на тиждень

протягом всього періоду навчання. Процес її впровадження в життя залишився незавершеним. Політичні катаклізми в суспільстві відсунули проблеми фізичного виховання студентства на відомий час (спочатку до розпаду СРСР, а потім до створення незалежної Української держави). Після цих подій наступили кризові часи не тільки в розвитку методичних засад фізичного виховання, але й в цілому в системі освіти.

Висновки.

Таким чином, можна констатувати, що формування кожної моделі методичної системи фізичного виховання було обумовлено цілим рядом факторів: суспільно-історичними умовами, рівнем розвитку теорії і методики фізичного виховання, рівнем розвитку вищої педагогічної освіти в країні, рівнем розвитку фізкультурно-масової роботи серед молоді та розвитку спорту, наявністю науково-методичних видань з фізичного виховання. При цьому перехід від однієї моделі до іншої здійснювався шляхом взаємопроникнення, взаємодії, продуктивного діалогу традиційних і інноваційних елементів в методичній підготовці, що забезпечувало еволюційний шлях розвитку методичної системи фізичного виховання.

Подальші дослідження спрямовані на вивчення історичних аспектів становлення та розвитку методичної системи фізичного виховання в аграрних ВНЗ та різних регіонах світу.

Література:

1. Антонович П. Довідник фізкультурника, К.: Радянське будівництво і право, 1938, 132 с.
2. Арцишевский В., Черевков М. Физическая культура в начальной школе, М.: Учпедгиз, 1938, 124 с.
3. Афанасьев Н.И. Еще о факультативных занятиях в вузах, Теория и практика физической культуры, № 4, 1950, С. 37.
4. Вацеба О. Особливості формування та розвитку в Україні науково-методичної думки в сфері фізичної культури в першій половині ХХ століття, Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві, 2002, Т. 1, С. 7–10.
5. Столбов В.В. История физической культуры и спорта, М.: Физкультура и спорт, 1983, 359 с.
6. Козіброцький С.П. Програмно-нормативні основи фізичного виховання студентів (історико-методологічний аналіз): Автореф. дис. ... канд наук з фіз. вих. і спорту, Львів, ЛДДФК, 2002, 16 с.
7. Литвин А.Т. Исторические предпосылки и теоретико-методологические основы современной системы физического воспитания: Дис. ... канд. наук по физ. восп. и спорту, К.: НУФВСУ, 2007, 203 с.
8. Москвін В.О. Фізична культура, Харків, 1934, 316 с.
9. Півень О., Курило Т. Особливості спортивно-масової роботи у вузах України в 1925–1930 рр., Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві, 2005, С. 77–80.
10. Столбов В.В., Чудинов И.Г. История физической культуры, М.: Физкультура и спорт, 1970, 240 с.

Информация об авторе:

Грибан Григорий Петрович
gribang@mail.ru

Житомирский национальный агроэкологический университет
Старый бульвар 7, г. Житомир, 10008, Украина
Поступила в редакцию 05.06.2012 г.

References:

1. Antonovich P. *Dovidnik fizkul'turnika* [Physical trainer guide], Kiev, Soviet building and law, 1938, 132 p.
2. Arcishevskij V., Cherevko M. *Fizicheskaia kul'tura v nachal'noj shkole* [Physical training at elementary school], Moscow, 1938, 124 p.
3. Afanas'ev N.I. *Teoriia i praktika fizicheskoi kul'tury* [Theory and practice of physical culture], 1950, vol. 4, p. 37.
4. Vaceba O. *Fizichne vikhovannia, sport i kul'tura zdorov'ia u suchasnomu suspil'stvi* [Physical education, sport and culture of health in modern society], 2002, vol. 1, pp. 7-10.
5. Stolbov V.V. *Istoriia fizicheskoi kul'tury i sporta* [History of physical training and sport], Moscow, Physical training and sport, 1983, 359 p.
6. Kozibroc'kij S.P. *Programno-normativni osnovi fizichnogo vikhovannia studentiv (istoriko-metodologichnij analiz)* [Programm and normative fars of physical education students (historical and methodological analysis)], Cand. Diss., Lviv, LSIPC Publ., 2002, 16 p.
7. Litvin A.T. *Istoriicheskie predposylki i teoretiko-metodologicheskie osnovy sovremennoj sistemy fizicheskogo vospitaniia* [Historical preface and theoretical and methodological fans of modern system of physical education], Cand. Diss., Kiev, NUPESU Publ., 2007, 203 p.
8. Moskvina V.O. *Fizichna kul'tura* [Physical culture], Kharkiv, 1934, 316 p.
9. Piven' O., Kurilo T. *Fizichne vikhovannia, sport i kul'tura zdorov'ia u suchasnomu suspil'stvi* [Physical training, sport and culture in modern society], 2005, pp. 77–80.
10. Stolbov V.V., Chudinov I.G. *Istoriia fizicheskoi kul'tury* [History of physical culture], Moscow, Physical culture and sport, 1970, 240 p.

Information about the authors:

Griban G.P.

gribang@mail.ru

Zhitimir National Agroecology University
Boulevard Stariy 7, Zhitomir, 10008, Ukraine
Came to edition 05.06.2012.